

Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu
Școala doctorală interdisciplinară
Domeniul de doctorat: Teologie

TEZĂ DE DOCTORAT

Perspectiva sofianică – valori teologice și etice în opera lui

Ioan Alexandru

(REZUMAT)

doctorand:

Ionela-Delia Rădulescu (Delcă)

Conducător Doctorat:

Lect. univ. dr. dr. habil.

Ciprian Iulian Toroczka

Sibiu, 2022

Cuprins

Indice de abrevieri.....	Error! Bookmark not defined.
Introducere	Error! Bookmark not defined.
Informații generale.....	Error! Bookmark not defined.
Scurtă biografie.....	Error! Bookmark not defined.
Ioan Alexandru în dosarele Securității.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul I. Concepția despre Sofia	Error! Bookmark not defined.
I. 1. Considerații biblice și teologice despre Sofia.....	Error! Bookmark not defined.
I. 2. Dezbaterea sofianică rusă	Error! Bookmark not defined.
I. 2.1. Vladimir Soloviov.....	Error! Bookmark not defined.
I. 2.2. Serghei Bulgakov	Error! Bookmark not defined.
I. 2.3. Pavel Florenski.....	Error! Bookmark not defined.
I. 3. Perspectiva sofianică în teologia și filozofia românească.....	Error! Bookmark not defined.
I. 3.1. O filozofie a culturii ortodoxe.....	Error! Bookmark not defined.
I. 3.2. O teologie a culturii ortodoxe.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul II. Literatura română între text și context	Error! Bookmark not defined.
II. 1. Începuturile literaturii. Cărțile și tipăriturile religioase.....	Error! Bookmark not defined.
II. 2. Literatura religioasă / lirica sofianică	Error! Bookmark not defined.
II. 3. 1. Limbajul liricii sofianice	Error! Bookmark not defined.
II. 3. 2. Semantică și simbolistică. Motive literare	Error! Bookmark not defined.
II. 4. Poezia – jertfă a poetului vizionar.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul III. Analiza sofianică a receptării critice	Error! Bookmark not defined.
III. 1. Considerații generale	Error! Bookmark not defined.
III.2. Articularea lirică	Error! Bookmark not defined.

III. 2.1. În căutarea expresiei potrivite	Error! Bookmark not defined.
III. 2.2. Exprimarea <i>deocamdată</i> a neliniștilor	Error! Bookmark not defined.
III. 2. 3. Experiența infernului – „paradisul indiscutabil”	Error! Bookmark not defined.
III. 2. 4. Călătorul inițiat	Error! Bookmark not defined.
III. 2. 5. Faza orientală	Error! Bookmark not defined.
Capitolul IV. Toposuri predilecte	Error! Bookmark not defined.
IV. 1. Pustia.....	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. Imaginea satului ca spațiu spiritual.....	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. 1. Satul și țăranul	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. 2. Țăranul - exponent al tradiției.....	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. 3. Modele. Figuri emblematice.....	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. 4. Deschiderea cosmică a satului	Error! Bookmark not defined.
IV. 2. 5. Casele / casa părintească.....	Error! Bookmark not defined.
IV. 3. Patria - Perspectiva transcendentă asupra etnicului.....	Error! Bookmark not defined.
V. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie generală.....	Error! Bookmark not defined.
Anexe	Error! Bookmark not defined.

Cuvinte-cheie: Ioan Alexandru, literatură sofianică, Sofia, sofologie, etic, teologic, topos, sat, pustie, patrie.

Actualitatea temei. Ca ființă complexă, omul trăiește într-o societate care-și pune amprenta asupra sa din toate punctele de vedere, de aceea o inter-relaționare a diferitelor domenii ale existenței și cunoașterii individului este de la sine înțeleasă. Scriitorul nu reprezintă o entitate izolată într-un turn de fildeș, el este parte și rezultat al fenomenologiei morale, istorice și filozofice, iar cercetarea operei literare impune studierea contextului în care aceasta a apărut, căci „problematika morală sau estetică se pretează în mod cu totul special la o tratare interdisciplinară. În același timp, interdisciplinaritatea apare ca o consecință logică a integrării tuturor tipurilor de conținuturi în perspectiva educației permanente.”¹

Critica literară abordează opera literară din perspectivă sincronică sau diacronică, ori prin referire la biografia scriitorului. Totuși, este necesar „să existe mai mult o interacțiune reciprocă în locul unor intrări unilaterale - inputuri”². De aceea, este utilă o cercetare inter-, pluri- și transdisciplinară a tematicilor abordate prin relaționarea cu alte discipline în scopul unei comprehensiuni unitare.

În *Discursul asupra unității științelor* ținut în anul 1825, istoricul francez Jules Michelet spunea: „Înțeleapta Antichitate ne-a învățat că Muzele sunt surori... Cunoașterea este una singură: limbile, literatura, istoria, fizica, matematica, filozofia, ramuri ale învățării care par îndepărtate sunt, de fapt, apropiate sau, mai bine spus, se combină pentru a forma un sistem pe care, datorită limitelor noastre, îl percepem în succesiune, sub formă de părți distincte. Dar, va veni o zi când vom încerca să percepem armonia impresionantă a științei.”³

Se poate vorbi despre o legătură între literatură și religie, despre literatură religioasă? Există o legătură intrinsecă între literatură și religie, o dimensiune etică pe care o posedă orice text literar. T.S. Eliot⁴ consideră că o operă literară trebuie privită ca o operă de imaginație, dar ar trebui să fie de asemenea luată în considerare și din punct de vedere etic și teologic. Acest fapt e important în epoca noastră, când nu se poate vorbi despre un acord deplin cu privire la valorile etice și teologice

---

¹ UNESCO, *Reunion sur la methodologie de la reforma des programmes scolaires*, Doc. Ed. 76/Conf. 640/3, 1976, p. 18.

² Colpaert, J., *Editorial: Transdisciplinarity*, Computer Assisted Language Learning, Vol. 17, No. 5, p. 459–472, 2004, p. 470.

³ Michelet, 1825 cit. in. Văideanu, G., *Educația la frontiera dintre milenii*, Ed. Politică, București, 1988, p. 247.

⁴ T.S. Eliot, - *Literatură și religie* în <http://www.literaryjewels.com/search?q=eliot+religion>, accesat la 01. 06. 2013.

în operele literare. T.S. Eliot consideră însă că există o relație între literatură și teologie și, în consecință, el a problematizat aplicarea factorului religios în critica literară. Făcând o incursiune în literatura lumii – în special de limba engleză - Eliot ajunge la concluzia că există trei tipuri de literatură religioasă: literatura religioasă care posedă calități literare, poezia devoțională și operele autorilor care doresc să transmită cauza religiei. El deplânge iraționalitatea care stă în fundalul separării literaturii de analiza sa religioasă și vorbește despre o secularizare evidentă în modul în care un cititor citește un text literar – fără a se preocupa de efectul pe care îl are asupra comportamentului cuiva. Nuanțând cercetarea, Eugen Dorcescu face distincția dintre religios și mistic: „poezia religioasă (religio, religionis = credință în forțe supranaturale și adorarea lor) este legată de o formă determinată a unei religii (ca instituție) și-i exprimă acesteia simbolurile, ritualurile, manifestările exterioare. Poezia religioasă este trăire mediată de ritual a misterului. Poezia mistică (mysticus= ascuns, tainic) exprimă substanța relației intime dintre spiritul individual și Spiritul universal, dintre făptura umană și Creatorul ei. Poezia mistică este trăire directă a misterului”⁵. Ceea ce oferă valoare liricii religioase, nu este atât tematica abordată, cât rezistența la o lectură estetică, particularitatea unui traseu ideatic, autenticitatea trăirii, originalitatea exprimării și expresivitatea.

Factorul comun dintre religie și literatură este comportamentul. Religia ne impune etica, judecata - autocritica și critica semenilor. Literatura are, la rândul ei, un efect asupra comportamentului nostru. Oricare ar fi intențiile autorului, operele sale ne afectează ca ființe umane în întregime. Chiar dacă citim o operă literară doar cu un scop estetic (păstrând judecata noastră morală într-un alt registru), aceasta ne afectează ca ființe umane, indiferent dacă ne propunem acest lucru sau nu. Cititorii moderni și-au pierdut valorile religioase. Cunoașterea obținută prin receptarea unei opere literare nu este una completă, ci reflectă modul în care scriitorul surprinde existența și în care cititorul o înțelege. De multe ori dificultatea constă în selectarea unor cărți din multitudinea celor deja existente.

Importanța temei. În lucrarea „Perspectiva sofianică - valori teologice și etice în opera lui Ioan Alexandru” ne-am propus să realizăm o cercetare interdisciplinară asupra operei lui Ioan Alexandru, prin integrarea acesteia în lirica sofianică. Am folosit termenul de lirică sofianică, în

---

⁵ Eugen Dorcescu, *Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare* în <https://caietedesudest.wordpress.com/eseu/eugen-dorcescu-poezia-mistico-religioasa-structura-si-interpretare/>, accesat în 12.08.2020.

coordonatele stabilite de teologia română, având însă în vedere și prezentarea altor concepții asupra problematicii Sofiei. Când vorbim despre lirică sofianică, despre perspectiva sofianică asupra existenței, avem în vedere câteva repere: 1. Pentru poet, lumea este o manifestare a iubirii divine; 2. Opera literară reprezintă expresia iubirii scriitorului pentru lume, el surprinzând frumusețea și măreția acesteia, și a recunoștinței pentru conștientizarea misiunii sale; 3. Poezia, ca modalitate de exprimare, are la dispoziție mijloace ale expresivității care încifrează și descifrează în același timp concepția poetului despre lume.

Opera lui Ioan Alexandru se află sub semnul unei religiozități intrinseci, iar legătura dintre literatura sa și religie este teoretizată chiar de către scriitor. Acesta afirma: „Acolo unde este evlavie, cuvântul nu mai este o abstracțiune, ci viață încarnată”⁶, iar fără sentiment religios „nu există poezie”, căci a poetiza înseamnă „a te afla în stare de bucurie și de recunoștință”⁷. El considera că poetul este un mesager spiritual, un vestitor al Cuvântului: „nu este nici demiurg, nici geniu (deși cu un dar deosebit), ci un slujitor *diaconos Tou Logou* – slujitor al Logosului”⁸. Astfel, rolul poetului este „de a-i face pe oameni mai buni și mai apropiați unii de alții”⁹.

Stadiul cercetării. Opera lui Ioan Alexandru are la bază un filon biblic, iar realizarea unei analize a acesteia fără a face recurs la textele din Sfânta Scriptură (mai ales dacă ne raportăm la volumele de versuri din ultimele două etape) este incompletă. În secolul trecut, grila de receptare a scriitorului a fost destul de șablonardă, întrucât a fost studiat în special de critici literari fără pregătire teologică. O oarecare schimbare se poate observa în hermeneutica textului literar în ultimii 20 de ani, când s-a încercat o re poziționare a operei lui Ioan Alexandru, prin eforturile unor cercetători în formare¹⁰.

În istoria literaturii române și în dicționarele literare, numele lui Ioan Alexandru este așezat alături de ceilalți reprezentanți ai generației 60'. Criticul literar Alex Ștefănescu observă că de la apariția primului volum de versuri poetul era apreciat în epocă: „cunoștii îl numeau «un nou

---

⁶ Ioan Alexandru - *Bucuria creației*, în „Luceafărul”, XVIII, nr. 33, 16 august 1975, p. 1.

⁷ Ibidem, p. 7.

⁸ Ioan Alexandru - *Iubirea de Patrie*, vol. II, Ed. Eminescu, București, 1985, p. 38.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Amintim aici lucrările de doctorat: în 2008 „Dinamica imaginației simbolice în poezia lui Ioan Alexandru”, de Natalia-Asinefta Topârceanu (Pascu) la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia și în 2013 „Ioan Alexandru (monografie critică)” - la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu de către profesorul și preotul greco-catolic Aurel Hancu, publicată un an mai târziu, cu același titlu, la Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2014. Cartea este structurată pe capitole și urmărește biografia, opera, receptarea critică, convergențele cu Lucian Blaga, actualitatea operei și aprecieri critice. În 2017 apare o altă teză de doctorat – „Poezia arhetipului și ritualul imnic” la Universitatea de Vest din Timișoara, scrisă de Popescu (Angeru) Luciana și este structurată pe patru capitole.

Eminescu». Nu era chiar o exagerare, judecând după datele din acel moment. Devotamentul fără margini față de poezie, interesul pentru studiul filozofiei și al unor limbi vechi, ca elina și ebraica, capacitatea de a intui profund, cu o vibrație religioasă, spiritul românesc, ca și o anumită atitudine de «*homme revolté*», proprie marilor creatori, îndreptățeau previziunile cele mai optimiste¹¹. Deși manifestă simpatie față de poezia din primele volume de versuri, în care identifică accente din Serghei Esenin și Nicolae Labiș (în volumele *Cum să vă spun* și *Viața deocamdată*), poezia imnică nu este pe placul criticului literar care consideră că poetul „se mulțumește cu o mecanică a bucuriei, productivă și uniformizatoare”¹².

Dacă facem referire la reeditarea operei poetului, remarcăm faptul că în 2014 Nicolae Băciu¹³ publica o antologie de texte scrise de Ioan Alexandru, iar în anul 2015 a fost tipărită o ediție reprezentativă (în două volume) a operei scriitorului¹⁴ de către criticul și istoricul literar timișorean Alexandru Ruja. Ediția debutează cu un studiu introductiv, de aproximativ 100 de pagini, al criticului literar Eugen Simion – o monografie minimală în care sunt prezentate viața și activitatea lui Ioan Alexandru și sunt analizate poeziile sale din perspectivă diacronică. Eugen Simion (ca și Ion Bălu¹⁵) observă existența a două etape ale liricii lui Ioan Alexandru: lirica dinaintea *Imnelor* și cea de după *Imnele Bucuriei*, când „ia calea imnelor, aceea a unei poezii cu un puternic și ascuns fond tradiționalist-religios, sub influența lui Blaga, dar și a lecturilor sale filosofice, și a experienței lui creștine”¹⁶. Prezentarea se realizează pe volume, în ordine cronologică.

Importante pentru înțelegerea contextului socio-istoric și literar în care a activat Ioan Alexandru sunt și textele epistolare: corespondența cu părintele Justinian Chira, publicată în 2001¹⁷; corespondența cu părintele (acum ÎPS) Calinic Argatu¹⁸ ori prezentarea sentimentală

---

¹¹ Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, Editura Mașina de scris, București, 2005, p. 485-486.

¹² Ibidem, p. 489.

¹³ Nicolae Băciuț - *Întoarcerea lui Ioan Alexandru*, Ed. Nico, Târgu Mureș, 2014.

¹⁴ *Ioan Alexandru. Opere* (vol. I + vol. II), Academia Română, Ed. Fundația națională pentru știință și artă, 2015, 3220 p.

¹⁵ Ion Bălu, *Ioan Alexandru – monografie, antologie comentată, receptare critică*, Ed. Aula, Oradea, 2001.

¹⁶ Eugen Simion în *Ioan Alexandru. Opere* (vol. I + vol. II), ed. cit., p. 23.

¹⁷ Ioan Alexandru și Justinian Chira, *Scrisori*, Ed. Lumea credinței, Baia Mare, 2001.

¹⁸ Calinic Argatu, *Frate Calinic... Ioan Alexandru către Calinic Argeșeanul. Viața din cărți, scrisori și dosare secrete*, ediție îngrijită de, studiu introductiv și note de Adrian Alui Gheorghe, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2021.

realizată de Ion Cocora¹⁹. Le-am avut în vedere pe acestea, dar și felul în care au fost analizate în diferite reviste de profil²⁰.

Dintre mărturiile contemporanilor amintim eseu confesiv despre Ioan Alexandru²¹, publicat în 2015 de Dan C. Mihăilescu, cu titlul *Ce-mi puteți face dacă vă iubesc!?*. Aspectele biografice care i-au apropiat pe cei doi au dus la o înțelegere dincolo de canoanele criticii, căci autorul remarcă dificultatea receptării și înțelegerii unor texte care făceau notă discordantă în peisajul liric românesc din perioada 1960-1989: „Bineînțeles că lumea criticii literare – aproape sută la sută estetizantă, raționalist-iluministă, atee, agnostică, ignorantă religios ori mefientă din principiu față de tot ce se numea pe atunci „îfose metafizice”, a fost prinsă pe picior greșit”²².

Hermeneutica textului literar alexandrian o putem structura în două categorii: critica de dinainte de 1989 (militant comunistă, care aprecia fiorul metafizic difuz, asocierile tematice insolite) și cea de după 1990 (care nu este constrânsă de problematica ideologică), dar aceasta reprezintă o delimitare formală inefficientă, întrucât în ambele cazuri este important de identificat ce grilă de receptare folosește fiecare persoană.

În *Dicționarul General al Literaturii Române. A-B* se remarcă în *Imne* descrieri de personaje „din tradiția portretistică a lui Goga, dar tonul de romanță desuetă este înălțat în albastrul cel mai pur și amplificat polifonic într-o cutremurătoare elegie care se transformă pe nesimțite în grea lamentație și celebrare metafizică”²³ (așa cum este în poemul *Imnul lui Ioan de lemn* din *Imnele Bucuriei*).

În *Dicționar analitic de opere literare românești. Ediție definitivă. N-Z* se încearcă o încadrare a poetului într-un anumit curent literar, identificându-se accente expresioniste, tradiționaliste și neotradiționaliste²⁴. Totodată, după volumul *Vămile Pustiei* se consideră că poezia

---

¹⁹ *Amintirea poetului*, ediție sentimentală alcătuită de Ion Cocora, Ed. Palimpsest, București, 2003.

²⁰ Ioan Petraș, *Elemente filocalice în corespondența lui Ioan Alexandru cu Justinian Chira*, în „Mișcarea literară”, Bistrița, anul X, 2011, nr. 3 (39), p. 10 – 15; Marcel I. Malanca, *Satul, reper al devenirii umane în corespondența Arhiepiscopului Justinian Chira cu poetul Ioan Alexandru* în „Studia Universitatis Septentrionis. Theologia Orthodoxa”, Nr. 1 (18) / 2019, p. 307-324, disponibil online pe <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=921232>; Ioan Pinteă, *Scrisorile de la Rohia*. *Elemente filocalice în corespondența lui Ioan Alexandru cu Justinian Chira* de Ioan Petraș în „Mișcarea literară”, an X, nr. 3 (39), 2011, Bistrița http://miscarealiterara.ro/imagini/ml3_11.pdf (accesat în 13.08.2020).

²¹ Dan C. Mihăilescu, *Ce-mi puteți face dacă vă iubesc!?*, Eseu confesiv despre Ioan Alexandru, Ed. Humanitas, București, 2015.

²² Ibidem, p. 76.

²³ *Dicționarul General al Literaturii Române. A-B*, coordonator general Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, București 2004, p. 104.

²⁴ *Dicționar analitic de opere literare românești. Ediție definitivă. N-Z*, vol. II, I. Pop, Ion (coord.), Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.

devine „mai „abstractă”, cu tematică esențialmente religioasă, ce-și raportează universul imaginar la „alegoreza biblică”, modelându-l în funcție de un sens ce obligă „concretul” să se structureze sub tutela unei idei, înfățișându-se ca parabolă”²⁵. Ion Pop în volumul *Existența rituală. Despre poezia lui Ioan Alexandru* cuprinde laolaltă mai multe articole pe care le-a scris de-a lungul timpului (mai vechi și mai noi) despre poet și despre rolul poeziei sale, despre locul acesteia în peisajul literar românesc, observând existența neo-tradiționalismului în lirica lui Ioan Alexandru²⁶. De asemenea, ne propunem să avem în vedere, să analizăm și alte studii și articole mai recente²⁷.

Deși autor creștin ortodox, Ioan Alexandru nu a fost temeinic studiat din această perspectivă. Deși bun orator, interviurile și discursurile sale, atât literare, cât și politice abia au fost postate pe internet²⁸ și transcrise²⁹, dar nu au fost analizate. De asemenea, corespondența³⁰ sa a fost puțin, insuficient abordată³¹.

Obiectivele cercetării de față. Ce a adus nou lucrarea Perspectiva sofianică asupra existenței – valori teologice și etice în opera lui Ioan Alexandru? Inovația a constat într-o

---

²⁵ Ibidem, p. 1057.

²⁶ Ion Pop, *Existența rituală. Despre poezia lui Ioan Alexandru*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2020.

²⁷ De exemplu: Achim, Prof. Univ. Dr. George - *Ioan Alexandru – poetica immelor*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica”, Nr. 1 / 2018, p. 142-147, aici p. 142, articol disponibil online pe <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=7515>. Bantoș, Ana - *Ioan Alexandru. Particularități ale redefinirii lirismului românesc postbelic*, în „Limba română”, Nr. 3, Anul XXVII, 2017, Chișinău, p. 76-80. Articolul este disponibil și online pe <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3397>. Buziași, Ion - *Ioan Alexandru – Poetul inmograf*, în rev. „Vatra”, nr. 4+5 / 2018, Târgu Mureș, p. 96-99. Articolul este disponibil și online pe <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=778825>. Buzilă, Boris - *Ioan Alexandru, mărturisitorul Fragmente inedite din Jurnalul memorialistului în „Tabor”* Revistă de cultură și spiritualitate românească, Nr. 9 / 2017, p.43-46, articol disponibil online pe <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=903088>. Cioata, Valeria - *Mystic Elements In The Poetry Of Ioan Alexandru*, Journal of Romanian Literary Studies, nr. 08 / 2016, p. 650-658, articol disponibil online pe <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=457647>. Draica, Valeria - *Tradiția și evlavie în creația lui Ioan Alexandru*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XXIV, 2014, nr. 2. Mariș, Ioan, Prof. Dr. – *Ioan Alexandru – Poet al Logosului întrupat în istorie în „Îndrumătorul bisericesc”*, anul 149, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Sibiu, 2001. Nicolescu, Costion - *Ioan Alexandru – vulturul ioanic al poeziei românești*, în „Tabor”, revistă de cultură și spiritualitate românească, Cluj-Napoca, anul V, 2012, ianuarie, nr. 10. Pop, Ion - „Imnele” lui Ioan Alexandru, în „Viața românească”, București, 2014, nr. 5 – 6. Rachieru, Adrian Dinu - *Ioan Alexandru, un poet „transfigurat”*, „Contemporanul”, Ideea europeană, anul XXII, Nr. 11, noiembrie 2011. Ștefănescu, Alex - *La o nouă lectură: Ioan Alexandru*, în „România literară”, București, 2002, nr. 9. Vieru, Cristian - *Ioan Alexandru – Pământ transfigurat*, în „Mișcarea literară”, Anul X, nr. 3 (39), 2011, Bistrița, p. 2-3. Vlăduț, Dumitru - *Ioan Alexandru în ediție critică*, în „Arca”, Arad, 2016, nr. 10-11-12 (despre Ioan Alexandru, *Opere*, I (1702 p.) – II (1516 p.), Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2015. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja. *Introducere* de Eugen Simion).

²⁸ Acestea apar pe <https://grupulioanalexandru.webs.com/>

²⁹ În cadrul proiectului care a debutat în 2016 prin blogul <https://ioansalexandru.wordpress.com/>

³⁰ *Ioan Alexandru - Justinian Chira. SCRISORI*, Baia Mare, 2001, 320 p.

³¹ *Elemente filocalice în corespondența lui Ioan Alexandru cu Justinian Chira* de Ioan Petraș în „Mișcarea literară”, an X, nr. 3 (39), 2011, Bistrița, p. 10-15 în http://miscarealiterara.ro/imagini/ml3_11.pdf (accesat în 13.08.2020) sau *Scrisorile de la Rohia* de Ioan Pinteș în „Mișcarea literară”, an X, nr. 3 (39), 2011, Bistrița, p. 16-17 în http://miscarealiterara.ro/imagini/ml3_11.pdf (accesat în 13.08.2020).

rearanjare și o reinterpretare prin grila morală și critică a operei lui Ioan Alexandru, pe de o parte, iar pe de altă parte inovația a fost reprezentată de integrarea liricii lui Ioan Alexandru în lirica sofianică, așa cum am numit creațiile literare profund ortodoxe și autohtonizate / autohtonizante. Nu am intenționat să realizăm o monografie – cum s-a mai realizat până acum, ci o reșezare în grila modernității creștin-ortodoxe.

Obiectivul teoretic: Studiarea corelației dintre literatură și morală, prin studiul aplicativ asupra operei lui Ioan Alexandru.

Obiectiv practic-aplicativ: Implementarea unor studii din diverse domenii (morală, literatură, filozofie) în realizarea unui dialog structurat inter-, pluri- și transdisciplinar.

Metodologia cercetării. Astfel, ne-am propus ca prin metoda sistemică, prin analiza integrată și printr-o analiză comparată să răspundem la întrebarea: În ce măsură literatura și valorile morale creștin-ortodoxe converg în opera lui Ioan Alexandru?

Ipoteza de la care pornim este că *dacă se vor utiliza abordări integrate în studierea operei lui Ioan Alexandru, atunci se va observa că scriitorul are o perspectivă creștină/sofianică/etică asupra existenței.* În sprijinul acestei ipoteze generale, au fost formulate două ipoteze operaționale:

1. Dacă folosim grila teologică în receptarea textului literar de factură religioasă, atunci ajungem la o comprehensiune profundă a sensurilor operei.
2. Dacă studiem conținutul și modul de exprimare al scriitorului, atunci observăm că opera literară este expresia unor fapte morale.

Structura tezei. Pentru început, lucrarea conține o scurtă biografie a lui Ioan Alexandru, iar printre informațiile generale, am inclus date desprinse din câteva dosare aflate în arhiva CNSAS, din care reiese că Ioan Alexandru a fost urmărit atât în viața publică, cât și în cea privată și că s-a încercat în mai multe rânduri discreditarea sa, întrucât avea legături cu mulți clerici și ierarhi ortodocși, fapte care contraveneau direcțiilor tematice ale regimului comunist.

În capitolul întâi am identificat surse veterotestamentare și neotestamentare în care apar referiri la Sofia și am prezentat concepția despre Sofia în teologia rusă și în spațiul românesc, alegere fundamentată pe principiul sincroniei (sfârșitul secolului al XIX-lea și secolul al XX-lea). Sofianicul în teologia rusă comportă mai multe accepțiuni. Vladimir Soloviev evidențiază teantropia existenței create, menirea dumnezeiască a firii umane, dar propune o viziune erotică asupra Sofiei. Un alt exponent al „existențialismului sofilogic rusesc” este Serghei Bulgakov. Împărtășind mereu conștiința învățăturilor desprinse din Scripturi, teologul rus analizează critic

realitatea, istoria și destinul omului modern. Perspectiva liturgică a sofîologiei sale este subliniată de Andrew Louth, care remarcă bipolaritatea Sofiei, fiind întoarsă spre Dumnezeu și spre lume. Sofîologia bulgakoviană are în centru imaginea scării care unește cerul cu pământul, Sofia fiind considerată acea realitate intermediară dintre divinitate și creația Sa, o scară comună. Pavel Florenski apropie Sofia de divinitate și simte necesitatea speculativă a unei punți, a unei treceri, a unei legături între Divinitatea trinitară și lumea ca totalitate a creaturilor. De asemenea, la el se observă o intelectualizare a simbolisticii Sofiei, adevărata Înțelepciune fiind Logosul, iar Sofia – înțelepciunea făpturii. Putem identifica la Florensky o sofîologie cosmică (prin experiența personală a legăturii dintre Dumnezeu și creație/creatură) și o sofîologie soteriologică (prin cei care participă la lucrarea de mântuire în Biserică).

Lucian Blaga face o filozofie a culturii ortodoxe, se detașează de viziunea teologilor ruși asupra Sofiei și nu preia din teoriile lor decât o imagine eminentă ortodoxă: imaginea „punții”. Din perspectiva sa, sofianicul reprezintă „matricea stilistică a ortodoxiei”³², iar perspectiva sofianică poate constitui o modalitate neutră de abordare atât pentru teologia ortodoxă, filozofia ortodoxă, cât și pentru filozofia laică. De aceea, utilizând criteriile filozofice, nu dogmatice, el consideră că se poate ajunge la un numitor comun, pe un teritoriu comun.

În teologia românească, părintele Dumitru Stăniloae, vorbind despre opera lui Nichifor Crainic, consideră că înțelesul pe care acesta îl are față de Sofia este compatibil cu credința ortodoxă, văzând Sofia necreată ca „gândul etern al lui Dumnezeu” cu privire la lume, gând care cuprinde multiplicitatea unitară și armonică a ideilor tuturor ființelor. Sofia creată e frumusețea care reiese din cele ce aparțin universului și care se revărsă asupra creaturilor, „frumusețea sofianică” definind făptura mântuită, în lumina slavei cerești. Așadar, concepția despre Sofia în teologia românească este destul de diferită față de concepția teologilor ruși, aspect remarcat și de Picu Ocoleanu. Vorbind despre frumusețea sofianică, dumnezeiască a lumii, Nichifor Crainic o identifică cu dragostea. Întrucât Dumnezeu este iubire, tendința omului este de a accede spre suprema iubire și de aici rolul soteriologic al frumuseții. Această legătură Sofia – frumusețe – iubire constituie esența viziunii românești asupra Sofiei, iar în elanul omului spre starea de mântuire devine sinonim cu înălțarea spirituală individuală în starea de plenitudine a frumuseții sofianice, ceea ce explică vorbele lui Dostoievski: „frumusețea va mântui lumea”.

---

³² Lucian Blaga, *Perspectiva sofianică*, în *Trilogia culturii*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 218.

În capitolul al doilea, am identificat câteva coordonate ale liricii religioase / sofianice la Ioan Alexandru și am prezentat probleme posibile generate de semantica acesteia. Acea parte a literaturii care prelucrează teme și motive religioase, în care apare imaginea divinității, este transferată de către criticii literari într-o zonă de semiobscuritate: literatura religioasă. Pornim de la ideea că denumirea de literatură religioasă este generală, nu este una specific-punctuală, exactă, din moment ce așa sunt denumite și creațiile literare vechi, care au o legătură strânsă cu manifestarea liturgică, cultică. Pe de altă parte, opera literară nu poate fi numită nici mistică (așa cum greșit s-a considerat), dacă nu relevă stări, trăiri care să pună în valoare conținutul credinței, din care să se evidențieze schimbări lăuntrice, ca rezultate directe ale revelației exprimate în operă. De aceea, vom prezenta și vom argumenta care este rolul poetului și al poeziei, din perspectiva lui Ioan Alexandru, evidențiind valorile teologice și etice ale creației.

Pornind de la perspectiva sofianică asupra existenței creștine, așa cum a fost explicată în primul capitol, am trasat câteva coordonate ale liricii sofianice, relevate în opera lui Ioan Alexandru, pornind de la ideea că ea reprezintă o comunicare a omului despre Dumnezeu, presupunând o deschidere spre divinitate, în drumul ascensional al omului spre mântuire și o dezvoltare a „Sofiei necreate” prin „Sofia creată”, prin înțelegerea aspectelor creștine revelate în realitatea imediată mundană. Bipolaritatea aceasta coroborează două modalități de exprimare: transcendentul, divinitatea „coboară”, iar cosmosul transfigurat „urcă”, căutând comuniunea cu divinitatea. Această deschidere are mai multe consecințe: a. Opera deschisă apare ca model structural al procesului de semnificare transpus în metafore, în poezie; b. Prin cuvântul poeziei se revelează Cuvântul / Logosul, iar limbajul uzual devine grai, limba imnului; c. Cuvântul poetic transmite frumusețea lucrurilor văzute.

Remarcăm la Ioan Alexandru o viziune integratoare, sacramentală asupra lumii, poetul metamorfozând prin credință și iubire întreaga natură, care devine un pământ transfigurat în Biserică, într-o comuniune euharistică. Prin această integrare a universului într-o Liturghie cosmică se realizează o deschidere care dezvoltă sensul creației în unirea cu divinitatea. Având în vedere comuniunea liturgică, am analizat felul în care apar câteva motive literare și relevanța lor biblică: motivulristolului, al jertfelnicului, motivul potirului, motivul pâinii și al vinului, motivul crinului, motivul mielului înjunghiat, motivul columbei sau al porumbelului. Am observat că revelația este autohtonizată prin specificul național – creștin. Vorbim aici despre o convergență între *dogma* și *kerigma*, adică despre receptarea mesajului divin în aspectul său veșnic (în

perspectivă diacronică) și în actualitatea lui (în perspectivă sincronică). Comunicarea divinului este eternă, neschimbată de contextul istoric (diacronic, „prin timp”) și trebuie adaptată la fiecare epocă istorică, astfel încât informația esențială poate fi receptată corect de către fiecare generație (sincronic, „împreună cu timpul”). Atât în acest capitol, cât și în următoarele, analiza literară s-a axat pe două paliere: 1. Am prezentat în detaliu texte pe care le-am considerat reprezentative pentru tema propusă. 2. Am identificat teme și am trasat liniile generale de analiză.

Capitolul al treilea a fost dedicat analizei sofianice a receptării critice a poetului, pentru a arăta că grila de analiză pe care am propus-o nu este una „canonică” (acceptată de majoritatea criticilor literari cunoscuți), dar au existat cercetători care au realizat interpretări din perspectivă creștină. Au fost avute în vedere multe opinii, deseori contrare, pe care le-am sistematizat și le-am argumentat viabilitatea sau le-am combătut. În primele trei volume de versuri, poetul ne dezvăluie nevoia de confesiune, de căutare a expresiei, celebrând frenezia dionisiacă, desprinderea de materie. În volumul *Cum să vă spun* el caută expresia potrivită și „cântă” bucuria descoperirii lumii, nostalgia satului părăsit, fiind prezente evidente ecouri din Vechiul Testament și din Noul Testament sau din Nicolae Labiș, Hölderlin și Rainer Maria Rilke. *Viața deocamdată* se află mai mult sub influența lui Lucian Blaga și corespunde unei maturizări lirice. Volumul *Infernul discutabil* (1966) corespunde unei crize între creație și conștiință, poetul își asumă o vină tragică („Înainte de a mă naște eram vinovat / însă a fost târziu ca să se mai poată îndrepta ceva”, în *Oedip*). Este vorba despre conștiința păcatului strămoșesc și despre credința în posibilitatea mântuirii prin suferința purtării crucii în spiritul unei comuniuni edenice, ironizate tragic în poemul *Omul*. Poemele din volumul *Vămile Pustiei* (1969) surprind un proces inițiat și simbolic al vieții de după moarte. Atitudinea din *Imne* este diferită de cea din etapele anterioare. Poetul devine un inițiat, un sacerdot pe altarul Logosului, oficiind în slujba Cuvântului o ceremonie a cuvintelor. De acum limbajul uzual devine grai, limba imnului, adică limba în care Se vestește Cuvântul. Dispare elementul confesiv, predomină experiențe biblice, mitologice, istorice, astfel încât „imnele” refac istoria românilor și istoria mântuirii.

Dacă lirica de până la *Imne* este bine primită, în general, de critica literară, pe măsură ce apar cele șapte volume, receptarea critică sesizează monotonia, retorismul și nu apreciază religiozitatea, dogmatismul, caracterul catehetic și dimensiunea profetică a operei. Deși există o deschidere a universului liric creștin, se remarcă o „închidere” a receptării. De aceea, am prezentat opiniile unor critici literari cunoscuți și am explicat de ce acestea sunt parțial corecte sau

incorecte. Considerăm important faptul că, fiind grupate în șapte volume (aspect care face trimitere cele șapte Laude), *Imnele* se constituie într-un singur cânt prin care poetul Îl preamărește pe Dumnezeu, adresează o cântare de slavă Logosului întrupat în istorie și prin care pune înaintea divinității persoane și personalități cu un rol important în istoria personală și în istoria națională, transfigurate în retortele creației artistice. Astfel, acestea reprezintă și o formă de exprimare ca rezistență a credinței creștine împotriva îndoctrinărilor ideologice.

În al patrulea capitol am identificat câteva toposuri definitorii, sacre, predilecte în opera lui Ioan Alexandru: pustia, satul și patria / Patria.

Pustia este acea zonă pe care omul, în ipostaza călătorului prin această lume efemeră, o străbate în drumul său spre mântuire. În opera alexandriană, pustia are două mari valențe: spațiu fizic și loc spiritual. Ca un spațiu fizic, ea reprezintă locul damnării, zona în care este trimis cel care poartă păcatele, țăpul ispășitor, recuperată prin prezența Mântuitorului și ispitirea în pustie (Mt. 4, 1, Mc. 1, 13; Lc. 4, 2). Ca loc spiritual, simbolistica pustiei este mai complexă: spațiu care evidențiază îndepărtarea de starea originară a protopărinților și în care se încearcă recuperarea ei și a legăturii cu divinitatea, loc al nevoițelor, al dificultăților, al purificării, al jertfei în drumul spre mântuire; loc al imobilității, al existenței eterne, în care în mod paradoxal timpul se oprește și își continuă scurgerea, „Pentru că în pustie totul curge / În Pustie totul stă, în Pustie / Totul devine” (*Fluturii negri* în *V. P.*). Pustia nu este desprinsă din anistorie, ci existența ei este integrată în fluxul vieții terestre. Astfel, ea devine pustia istoriei personale și pustia istoriei universale, pe care omul le parcurge, prima fiind conținută în cea de-a doua.

Motivul satului se înscrie în tema familiei și în tema iubirii și are mai multe semnificații, fiind înțeles ca locul în care individul își afirmă identitatea, matca sofianismului social-antropologic. Satul reprezintă rânduiala acestei lumii (tradiția) de la microunitatea reprezentată de familie la comuniunea credincioșilor în Biserică. Fie că vorbește despre cei ce sunt, fie că face referire la cei care nu mai sunt, Ioan Alexandru urmărește axa individ – familie - sat – Biserică – cimitir („neamul de sub țară” – *Colopotarul*, în *I. T.*) în spiritul tradiției, înțelese ca succesiune a generațiilor celor vii și celor decedați („groapa bunicului meu, peste groapa străbunicului meu” – *Ca în Paradis*, în *I. D.*). Succesiunea spațială este dublată de cea temporală, ambele fiind văzute din perspectivă eshatologică.

Ca loc al jertfei individuale și colective, satul este spațiul răscumpărat. În sens conotativ, imaginea satului este o reprezentare a Paradisului pământesc pentru cei care „trăiesc numai cu

cuvântul” – *Țărani*, în *I. Ma.*), ca vehicul spre transcendență, ca topos sofianic, pământ transfigurat („icoana celuilalt pământ” – *Tradiția*, în *I. I.*), spiritualizat prin efortul de restabilire a comuniunii cu divinitatea realizat prin lepădarea „hainelor de piele” („își pogorau făptura în leșie” *Origine*, în *I. T.*). Satul la Ioan Alexandru este locul de origine, iar „acasă” devine „Sofia” regăsită holografic în microcosmos.

Existența umană fundamentată în familie, în sat, se afirmă plenar în patrie. Etimologic, termenul provine de la (p)Părinte, astfel locuitorii patriei sunt înrudiți ființial prin participarea la viața Logosului. Termenul are două accepțiuni: patria terestră, pământească, și patria cerească. Patria terestră se definește ca: topos al comuniunii, loc în care îl slăvim pe Dumnezeu, topos al anamnezei. Ea are la bază jertfa individuală și jertfa colectivă a strămoșilor („Patrie de oase”) care au luptat pentru existența și pentru integritatea ei. Patria, înțeleasă ca Împărăție a cerurilor, este cea spre care tinde creștinul, toposul original, arhetipal căruia vrea să i se integreze.

În concluzie, considerăm că prin demersul nostru am reușit să arătăm faptul că se poate vorbi despre existența unei poezii sofianice și am stabilit care sunt coordonatele acesteia, incluzând lirica lui Ioan Alexandru în această categorie. De asemenea, am evidențiat că, așa cum reiese din opera alexandriană, poetul conștient de frumusețea lumii văzute, de prezența Sofiei create, ca exponent al unui întreg șir de generații, în comuniune cu ceilalți, devine poetul-logofor, care nu se poate regăsi decât în toposul sacru (sat, patrie) și care transpune în opera sa două axe spirituale bazate pe ideea de jertfă: istoria națională și istoria mântuirii, spiritualitatea creștină. Din această ipostază el se pune sub ascendența Logosului și Căruia Îi pune înaintea creația transfigurată prin iubirea sa jertfitoare.

Sintetizând, în lucrarea „Perspectiva sofianică asupra existenței – valori teologice și etice în opera lui Ioan Alexandru” am stabilit corelații între literatură și teologie morală, având ca element unificator opera lui Ioan Alexandru. Încă de la început am sesizat o posibilă deficiență în receptare, pornind de la titlu, în eventualitatea existenței unor întrebări referitoare la transmiterea unor revelații ale Sofiei în lirica alexandriană. Prin definirea și exemplificarea conceptului de „lirică sofianică” pe parcursul întregii lucrări, pornind de la fundamentarea creștin-ortodoxă a teologilor români, considerăm că temerile au fost deja risipite. Tipul de lirică pe care l-am analizat nu presupune o viziune mistică, o hierofanie mistică sofianică, ci conștientizarea prezenței eterne a înțelepciunii și frumuseții divine în lucruri și transfigurarea acestora în operă într-o încercare lirică demiurgică de răscumpărare a materialității căzute prin / în păcat.

De ce l-am ales pe Ioan Alexandru pentru a exemplifica lirica sofianică? S-ar spune poate, pe drept cuvânt că sunt alți poeți mai îndreptățiți pentru a ilustra acest concept prin opera lor. Da, așa este. Nu l-am ales pe Ioan Alexandru pentru că surprinde în versuri esența generală a liricii, ci pentru că surprinde drumul către aceasta, problematizările omului, ale creștinului și pentru că reface în opera sa toposul ființial românesc. El este poetul care caută, care parcurge drumul spre întâlnirea cu divinitatea, pe care o vede în tot ce ține de realitatea imediată, care unește provinciile românești sub semnul crucii.

Lirica sofianică posedă, prin excelență, o dimensiune morală, ea încifrează elementele credinței creștine (ale unui creștinism rural) prin folosirea metaforei teologice și descifrează sensul soteriologic al existenței prin interdependența dintre frumusețea revelată în lucruri și iubire. Frumusețea lumii văzute, în limitele unui mod de viață creștin tradițional și transfigurarea spre mântuire reprezintă reperele acestei lirici. Opera lui Ioan Alexandru este sofianică și poate fi înțeleasă corect doar prin grila hermeneutică creștină, printr-un demers integrat al diferitelor domenii ale cunoașterii. De aceea, am realizat o cercetare interdisciplinară, având la bază elemente de teologie și de literatură, integrând și concepte filozofice.